

Un dicționar mai puțin cunoscut

DORINA CHIȘ-TOIA

Cuvinte-cheie: *dicționar, arhaisme, neologisme, termeni de origine franceză, dascăl*

Despre Enea Hodoș se vorbește cu precădere făcându-se referire la activitatea sa de culegător de folclor, activitate începută la Caransebeș, ca dascăl, prin intermediul elevilor săi, metodă cunoscută din anii studiilor la Blaj¹, unde a obținut și bacalaureatul, în 1877². Este menționată și activitatea propriu-zisă de dascăl: învățător la „Școala civilă” de fete înființată în Sibiu de ASTRA (1886-1889), profesor provizoriu (1889-1894) și apoi titular (1894-1905) la Institutul pedagogic-teologic din dieceza Caransebeșului. În această calitate, continuând tradiția marilor dascăli români, în general, și a celor bănățeni³, în special, a publicat o serie de manuale⁴: *Manual de istoria literaturii române*, Caransebeș, Editura „Foi diecesane”, 1893; *Întâia carte de scriere și cetire*, Caransebeș, Editura și Tiparul Tipografiei și Librăriei Diecesane, 1894; *Manual de limba română. Gramatica și carte de cetire*, Caransebeș, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1900; *Manual de limba română. Gramatica și carte de cetire pentru preparandii, școalele medii și civile*, Caransebeș, Tipografia diecezană, 1900; *Manual de limba română. Elemente de istoria literaturii*, Caransebeș, Tipografia diecezană, 1901; *Manual de limba română. Elemente de*

¹ Marcu Mihail Deleanu, *Izvoare și preocupări dialectale în Banat*, Timișoara, Editura David Press Print, 2012, p. 170. Între volumele publicate amintim: *Poezii populare din Bănat*, 1892; *Cântece cătânești*, 1893; *Cântece bănățene*, 1898; *Poezii populare din Bănat, II. Balade*, 1906; *Poezii populare din Bănat, III. Descântece adunate de Enea Hodoș*, 1912

² S-a născut la 31 decembrie 1858, în Roșia Montană, județul Alba, fiind primul născut în familia lui Iosif și a Anei (n. Balint) Hodoș. Iosif Hodoș: doctor în drept cu studii la Viena și Padova, ajuns vicecomite al Zarandului, deputat în Parlamentul de la Budapesta și membru fondator al Academiei Române. (Deleanu, *op. cit.*)

³ Pe lângă Creangă și Slavici, să-i amintim, în Banat, pe Paul Iorgovici, Constantin Diaconovici Loga, Damaschin Bojincă, George Cătană etc. Vezi și Dorina Chiș-Toia, *Limba literară în presa din Banat. Contribuții. Aspecte ale limbii literare în publicația „Foaia diecesană”: 1886-1918*, Timișoara, Editura Mirton, 2006, p. 13-31.

⁴ Vasile Petrica, *Institutul teologic diecezan ortodox român Caransebeș (1865-1927)*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2005, p. 210-211.

stilistică și poetică și carte de cetire, Caransebeș, Tipografia diecezană, 1902.

Mai rar sau chiar deloc menționată este lucrarea *Mic dicționar pentru școale și particulari : cuprinde peste 15 mii de neologisme, cuvinte străine, unele provincialisme, arhaisme ș.a. / de E. Hodoș. Ediția 1, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, [1929]*, având 216 pagini. În cuvântul *Cătră cititori*, autorul justifică necesitatea apariției unei asemenea lucrări. Mai întâi este vorba despre procesul firesc de îmbogățire a limbii române, „după pilda altor limbi”, despre „chemarea la viață a unor cuvinte uitate” și „încetățenirea de provincialisme cărora scriitorii le acordă răvașul de drum pe tărâmul limbii literare”. Apoi, Enea Hodoș amintește dificultatea pe care o întâmpină cititorii, fie ei din provinciile alipite României vechi, fie tinerimea școlară, țărâtimea, atunci când citesc operele „scriitorilor noștri, vechi și noi, prozatori și poeți, făuritori de limbă nouă românească”. Însă argumentul cel mai puternic îl reprezintă dorința sa de a contribui „după puteri la înfăptuirea unității naționale culturale și la unificarea limbii”⁵.

Dicționarul cuprinde, după spusele autorului, „tălmăcirii, scurte și precise, de neologisme, chiar dacă multe din ele au încetat d-a fi neologisme; de vorbe și locuții străine și de câteva arhaisme și provincialisme, arătând cuvintele ce le-ar putea înlocui”.

Cuvintele sunt accentuate corespunzător, explicate (acolo unde e cazul sunt oferite mai multe sensuri), le este precizată pronunția (în cazul unor neologisme). În finalul dicționarului apare un *Adaos* în care sunt inserate și câteva expresii franțuzești sau de origine latină.

Între **arhaisme** (indicate *od.*) la litera *a* am selectat: abai – pătură; abăioară – mântăluță; ablas – birnic pe sate; ablegat – deputat; acolisire – pagubă, vătămare; adamant – diamant; adamască – stofă din Damasc; adet – obicei, taxă, dare; adetoriu – dator; afanisi – a nimici, a ruina; agabania – stofă orientală; agoană – agonie; agurt – scamator; ahotă – poftă; aian – primar turc; alăm – dare; alămojnă – pomană; alianță – legătură, unire. *od.* armistițiu; alnic – viclean; amăgeu – amăgitor; amfiteatru – clădire rotundă pentru luptă de gladiatori; amforă – măsură de capacitate pentru lichide; anafora – raport către Vodă; analog – taxă, dare; analoghiza – a repartiza; analogie – bir; anatefter – registru; anghel – înger; anostie – secătură; anterior, -reu – haină boerească cu brâu; halat, haină lungă pt. lăutari; antipat – proconsul; aporie – temere, nedumerire; aprod – curtean, ușier; arămioară – bănuț de aramă; arărit – dare pe bucate arate; archebuză – armă de foc; aret – mașină de război; argonauți – greci îmbarcați pe corabia Argo; arhon

⁵ p. 3-4.

– domn; arhonie – boerie; arhonte – prim magistrat în Atena; armadie – oștire; armărie – fabrică de arme; armaș – rang de boer; (h)armată – tun; arsana – loc unde se debarcă mărfuri; artic – jalbă, petiție; articol – încheietură; așezământar – slujbaș pentru repartizarea dărilor; aslam – camătă, uzură; aspidă – scut; aspru – monedă turcească de argint; atlet – luptător în jocuri publice; auă – strugure; auz – veste, faimă, știre; avaet – taxă de numire în slujbă.

Enea Hodoș include în dicționarul său o serie de **termeni de origine franceză (franțuzisme)**: ajurna – amâna; devena – sorți rele; elan – avânt; gafă – boacăna, scrinteală; gasconadă – lăudăroșenie; harnașament – dichisul sau tacâmul calului; ignobil – scârbos, josnic; ignominie – infamie, necinste; imaginativ – cu închipuire vie; impieta (asupra) – a încălca, a se întinde în lucrul altuia; imprevisiune – lipsă de prevedere; inhuma – a îngropa; lansa – a face cunoscut, a trimite; libel – pamflet; lion – elegant, eroul zilei; mază – nepriceput în joc de cărți; mira – a se oglindi; mondial – universal, ce privește toată lumea; neant – neființă, nimic; notes – căețel de însemnări; or – deci, acum; pană – oprire neașteptată; parcura – a cutreera, a străbate; prețioasă – femeie afectată; privațiune – lipsă, nevoie; priză – doză mică de tabac; rafală – vijelie; ralia – reuni; rechin – lup de mare; ricoșa – a sări înapoi (gloanțe); robă – haină de judecători și avocați în slujbă; serjă – pănură vârgată; sușă – marcă de registru cu chitanțe; șanal – trecătoare îngustă pt. corăbii; șantaj – stoarcere de bani prin mijloc necisntit; șantier – loc de construit corăbii; șotron – fel de joc de copii; ten – coloritul feței; tripon – casă de joc; tupeu – îndrăzneală, obraznicie; tur, tururi – ocol, plimbare; turbilion – volbură; turcoază – peruzea; turnantă – dulăpior de cărți învârtitor; turneu – călătorie, plimbare; valiză – cufăraș, geantă; vermeliu – rumen; vizieră – cozoroc.

Am selectat din dicționarul lui Hodoș câteva cuvinte **derivate cu prefixul pre-**: preambul – fel de introducere; precădere – preferință; precedent – premergător; precoce – copt înainte de vreme; preconcept – format fără cercetare; precursor – premergător; predestina – a urși, a meni; predicțiune – prezicere; predispoziție – înclinare; predoslovie – precuvântare; preeminent – superior altora; preexista – a exista dinainte; prefira – a răsfoi; prefix – particulă pusă înaintea vorbelor; preistorie – cunoașterea epocelor înainte de timpul istoric, se împarte în epoca de piatră și de metal; prejudeca – a judeca înainte; prejudicia – a aduce pagubă; prejudiciabil – păgubitor; prejudiciu – prejudecată, păgubire; prelimina – a statori înainte; preliminar – ce precede, pregătitor; preluda – a cânta ca introducere, a improviza; preludiu – introducere muzicală; prematur – înainte de vreme; premedita – a precugeta; prenume – nume de botez; la

romani, nume ce preceda pe cel de familie; preocupa – a absorbi (mintea), a preveni; preopinent – care își dă părerea înaintea altuia; prepondera – a precumpăni; prevenit – împlicinat, deținut; informat înainte; prevenție – părere preconcepută; preventiv – preîntâmpinător; prezerva – a preîntâmpina; prezuma – a crede, a presupune; prezumpt – presupus; prezumție – presupunere.

Aceste câteva aspecte prezentate aduc în actualitate preocupările unui dascăl bănățean, membru corespondent al Academiei Române, un enciclopedist al timpului său, care a considerat că este dator să continue tradiția înaintașilor, să prețuiască valorile culturii române, contribuind, după puteri, la înnobilarea neamului românesc.

Victoria D. Popa, la sfârșitul lucrării *Viața și activitatea folcloristului Enea Hodoș*⁶, conchide: „E. Hodoș a trecut prin viață fără să facă mult zgomot, dar a călcat cu pașii siguri ai omului integru, lăsând urme pronunțate care ne ajută să judecăm rolul pe care l-a jucat în cultura și folcloristica română”.

Bibliografie

- Academia Română – Filiala Timișoara, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Societatea Enciclopedică a Banatului, *Enciclopedia Banatului. Literatura*, Timișoara, Editura David Press Print, 2015.
- Deleanu, Marcu Mihail, *Izvoare și preocupări dialectale în Banat*, Timișoara, Editura David Press Print, 2012.
- Hodoș, Enea, *Elemente de istoria literaturii. Manual de limba română*, Ediție îngrijită și tabel cronologic de Liana Ștefan. Introducere de Virgil Vintilescu, Timișoara, Editura David Press Print, 2013.
- Hodoș, Enea, *Mic dicționar pentru școale și particulari*, Ediția 1, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, [1929].
- Petrica, Vasile, *Institutul teologic diecezan ortodox român Caransebeș (1865-1927)*, Caransebeș, Editura Episcopiei Caransebeșului, 2005.
- Popa, Victoria D., *Viața și activitatea folcloristului Enea Hodoș*, Reșița, Editura TIM, 2005.

⁶ Reșița, Editura TIM, 2005, p. 87.

UN DICTIONNAIRE MOINS CONNU

(Résumé)

Mots-clés : *dictionnaire, archaïsmes, néologismes, termes d'origine française, enseignant.*

Cet article se propose de présenter, brièvement, le dictionnaire publié par Enea Hodoș, un dictionnaire presque inconnu, il faisant partie rarement dans la liste des ouvrages appartenant à l'enseignant de Banat. Nous considérons, dans notre qualité d'enseignant, qu'il s'agit d'un devoir envers le travail déployé pour le réaliser et, en même temps, d'un acte de respect de la valeur de cet homme de culture a part, que la région de Banat a eu à la fin du XIXème siècle et au début du XXème, à l'Institut pédagogique et théologique de Caransebeș.

A LESS KNOWN DICTIONARY

(Abstract)

Keywords: *dictionary, archaisms, neologisms, French terms of origin, teacher*

This article aims to present, in short, the dictionary published by Enea Hodos, an almost unknown dictionary, and he rarely appears in the list of writings of teachers in Banat. In our capacity as teachers. . In our capacity as a teacher, we consider it a duty for the work done in his composition and, at the same time, an act of valuing the value of this particular cultured man that Banat had at the end of the nineteenth century and the beginning of the -20 th, at the Pedagogical and Theological Institute in Caransebes.